

ČLANKI IN RAZPRAVE

K ZGODOVINI TOLMINSKE VASI POREZEN

SILVO TORKAR

Loški zgodovinar dr. Pavle Blaznik je v svoji disertaciji *Kolonizacija Selske doline*¹ na podlagi bogatih urbarskih virov podrobno razčlenil tudi poselitev loške strani Porezna. Trije rovti na tem območju se prvič pojavijo v urbarju iz leta 1564 (urbar iz 1560. jih še ne omenja) in takšno stanje se obdrži še celo stoletje. Eden izmed njih je zagotovo Pohman (pod naselje Podporezen je spadal le do 1918.), izmed preostalih štirih današnjih rovov (Plašajtar, Rovtar, Podhočar, Majdlc) pa gre tu morda za bližnja dva – Plašajtarja in Rovtarja. Nemško ime Podporezna se je glasillo »Alss Egkh«, na omenjenih treh rovtih pa so leta 1564 gospodarili Michel Khosstner, Steffan Troyer in Andre, sin Blascha (slednji torej še brez priimka). Blaznik iz njihovega današnjega narečja in pretežno slovenskih imen parcel sklepa, da so prebivalci Podporezna, čeprav so spadali pod Sorico, prišli s tolminske, torej nemškorutarske strani. Nemškorutarji, kot lahko z eno besedo označimo prebivalce vasi nemškorutarske rihtarije od Granta do Bače in Porezna, so se namreč slovenizirali hitreje kot Soričani, ker je bila zemlja v zgornji dolini Bače ob njihovem prihodu iz Pustertala najbrž že vsaj ekstenzivno naseljena s Slovenci. V nasprotju z loškimi gospostvom pa je zgodovina vasi tolminskega gospostva skrajno slabo raziskana.

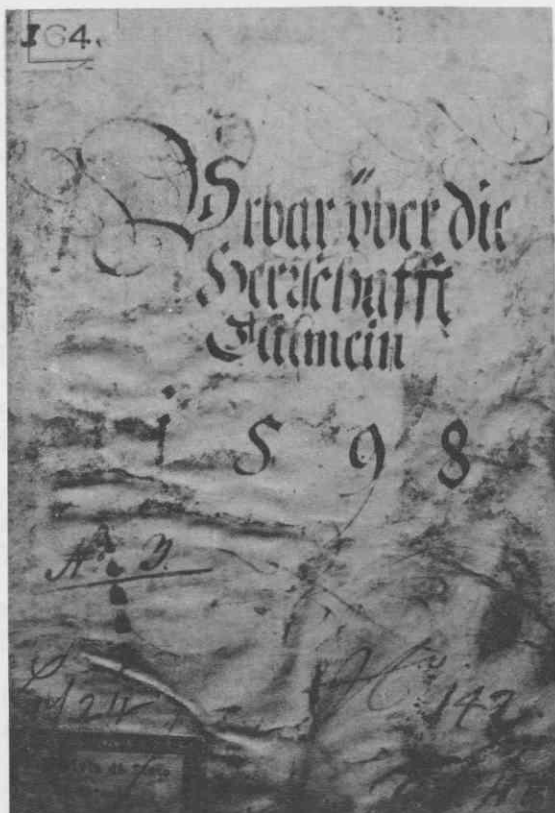
O kolonizaciji zgornje Baške doline vemo še razmeroma malo. Če hočemo osvetliti proces nastajanja vasi v omenjenem območju, se moramo nasloniti pretežno na arhivske vire, ki jih naše zgodovinopisje doslej še ni pritegnilo, nekaterih pa ni niti evidentiralo. Med izjemno dragocene in doslej neznane vire za tolminsko zgodovino spada predvsem urbar tolminskega gospostva iz leta 1523, ki ga hranijo v Gradcu. Skupaj z obširnimi gradivom o uporabi tolminskih podložnikov leta 1515, ki ga je obdelala dr. Marija Verbič,² omogoča ta urbar, da si ustvarimo dokaj natančno predstavo o poseljenosti zgornje Baške doline v začetku 16. stoletja. Podbrda, Porezna, Hudajužne in Petrovega brda tedaj še ni bilo. V Podbrdu sta sicer bili dve in v Hudajužni ena košanija (kajža), v Petrovem brdu pa ena polovična kmetija, spadale pa so pod Bačo in tista v Hudajužni pod Obloke. Žal je prvi naslednji poznani tolminski urbar šele iz leta 1591 (hranijo ga v Gorici), obsega pa le popis rovtarjev in nova-

kov, ne pa tudi starih kmetij in košanij.³ V njem podložniki niso razporejeni pregledno, ponekod so celo uvrščeni pod neustrezne kraje, tudi čitljivost besedila je slaba. Kljub temu je mogoče iz njega, tudi na podlagi primerjave s poznejšimi urbarskimi zapisi, izluščiti nekaj zares dragocenih podatkov.

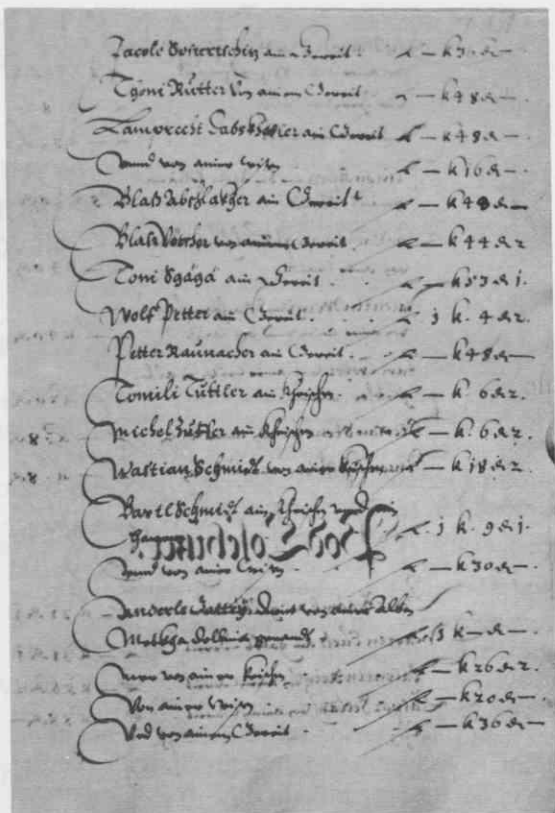
Tako imamo npr. dokumentiran nastanek priimka Dakskobler. 1591. je brez natančnejše lokalizacije – razbrati je le to, da spada v območje Ruta – vpisan podložnik Lampret nadascofil, ki da obdeluje rovt. V urbarju iz 1598. (hranijo ga v Arhivu R Slovenije) pa ima ta podložnik že priimek, narejen iz imena rovta: Lamprecht Dabskhofler. Urbar iz 1624. (tudi ta je v ARS) pa nam sporoča tudi imena parcel in je zato še posebno dragocen. Tu zasledimo Steffana Taxkhofflerja, očitno Lampretovega naslednika, najbrž sina, ki ima rovt, imenovan *Viasbinim* (V Jazbinem), travnike *Vsredik*, *Vdolini*, *Vkalise* in *Viemerle*.⁴ Dakskobler je torej tisti, ki je imel rovt *V Jazbinem* ali nemško *Dachskofel*. *Dachs* je namreč nemško »jazbec«, *Kofel* pa (tirolsko) »vrh«. Slovensko bi priimek zvenel torej Jazbinšek. Šele urbar iz 1654. ima podložnike rutarske rihtarije lepo našteje po vaseh in tu vidimo, da je ta *Dachskofel* »Vporssnimb«, to je v Poreznu. Zdi se, da se je ime rovta v stoletjih polagoma izgubilo. Domnevati bi se dalo, da gre za kmetijo *Na Brdu* (za to govori današnje ledinsko ime *Temerca*, še bolj pa jama, ki leži dvesto metrov od domačije).

Leta 1591 najdemo v Poreznu še nekaj rovtarjev: Jachili Suoster (Šošter) ima rovt *Dresnim*, 1598. se mož, verjetneje pa njegov sin, piše že Jacole Sosterschiz (Šošteršič; istega najdemo še 1624. in še celo 1654.); Toni Ruttar ima rovt poleg Šošterja; Galle Sgaga (Zgaga) ima rovt *Napertoli* (danes *Piertale*, pri Mlakarju, kjer so prej nosili priimek Zgaga) in plačuje tudi za žago *Patcucham* (Pod Kukom); Juri Macuz (Makuc) iz Jesenice plačuje za rovt *Napechem* poleg rovta Tonija Ruttarja; Gasper Cos (Kos) plačuje za rovt imenovan *Mitrecha* (danes domačija Matrek).

Leta 1591 in 1598 so Pozenkarje vpisovali v urbarju še med novake in rovtarje, 1624. pa že skupaj z ostalimi kmeti in kajzarji. To in primerjava s podatki o poselitvi Podporezna na loški strani, nam narekuje domnevo, da se gajo začetki tolminskega Porezna najbrž prav

Platnica urbarja tolminskega gospostva iz leta 1598, foto Zdenko Torkar

Stran iz urbarja tolminskega gospostva 1598, na kateri so vpisani podložniki z območja Gorenje Bače (Ober Vötsch), med njimi so Porzenkarji Steffan Dabskhöfler in drugi, foto Zdenko Torkar

tako v leta 1560–1570. Sploh je bilo to obdobje precej obsežne rovtarske kolonizacije, ko je na nekdanji jeseniški planini nastala tudi vas Zakojca (v urbarju se vodi v okviru vasi »Cosiza«, t.j. Kojca).⁵ Ime Porezen se prvič pojavlja v loškem urbarju iz 1560. in sicer v zapisu »Possenickh oder Wind Albn«. Po Blazniku je nemško ime treba razvozlati kot »Windische Alpen«, dali pa da so ga soriški Nemci, ker je imela na loški strani proti Sorici svoje planine slovenska sošeska iz Gorij na Tolminskem (na Cerkljanskem). V tolminskem urbarju iz 1591. najdemo omembo rovtarja, ki ga obdeluje Petri Cochoser (Kokošar) in ki se imenuje *Potporsna sboro cogil* (zaradi slabe čitljivosti prepis druge besede morda ni popolnoma točen). E. Kranzmayer in P. Lesiak v svojem slovarju soriškega in rutarskega narečja⁶ nista tega mnenja in »Wind« bereta kot »veter«. Toda njuna etimologija slovenskega imena Porezna, ki se naslanja na Pletersnikov slovar (izhajata iz besede »porázno« v pomenu »narazen«, ker da se veter tu prelomi, zasuče), ni ravno prepričljiva. Bezlajev slovar *Slovenska vodna imena* žal ne ponuja nikakršne razlage (Porezen je tudi ime levega pritoka Bače). Dejstvo, da se prebivalci Porezna imenujejo Porzenkarji, dokazuje, da je prvotno obstajal »k« tudi v imenu vasi oz. hriba, torej Porezenik (narečno Pórzeňk). Zdi se,

da izhaja ime iz prisekane (porezane) oblike vrha tega hriba, kar je videti zlasti iz daljave.

Poglejmo še nekaj ledinskih imen iz urbarja 1624. Blass Gallob ima rovt *Vmetrik*. Jacole Schosterschiz ima rovt *Natriuesim* (torej ne več Dresnim!), Thoni Rutter ima rovt *Vrasouim* (tudi on je imel 1591. rovt Dresnim), Petter Taxkhoffler ima rovt *Perstalach*, Thoni Sgägä pa rovt *Napartolich* (1591. Napertoli, danes Piertale). Ta ledinska imena so torej v veliki meri bodisi že slovenska ali pa vsaj stojijo v slovenskih predložnih zvezah, včasih pa se pojavljajo v obeh jezikovnih variantah (Dachskofel in V Jazbinem). Našejevo nekaj nemških ledinskih imen, ki so se v Poreznu ohranila do danes: *Bajskoubel*, *Rinškoubel*, *Pod Rontlcam* (gozd ali manj rodoviten svet), *Piertale*, *Zniznekile*, *Pejdlne*, *V Teldrah*, *Lanek* (senožeti ali kompleks gozda in senožeti), *V Žbentrah*, *Špičnok*, *Mitrenk* (pašniki oz. planine), *Na Ejbnu*, *Na Povdnu*, *Žbont* (njive), *Na Jekleu* (oz. kar okameneli akuzativ *Najekle*), *V Telerjah*, *Goužle* (pašniki oz. manj rodoviten kamniti svet), domačije *Matrek*, *Hejbl*, *Kejble*.

In kdo so bili porzenkarski hišni gospodarji leta 1654? Urbar iz tega leta našteva »Vporsnimb« naslednje podložnike in njihove daja-

tve:7

Stephan Khaysser plačuje 10 funtov in 4 šilinge ter 2 meri ječmena

Stephan Taxkhoffler – 16 tl 2 β in 2,5 meri ječmena

Blasch Gallob – 9 tl 10 β

Peter Taxkhoffler – 10 tl 16 β ter 2 meri ječmena in 3 mere ovs

Ansche Wolf – 9 tl 7 β ter 4 mere ječmena in 3 mere ovs

Caspar Skhäkhä – 11 tl, 6 mer ječmena in 8 mer ovs

Eller Rutter – 15 tl ter 2 meri ječmena in 1 mero ovs

Jacele Schustartschitsch – 12 tl 1,5 β

Paull Khottin – 1 tl 10 β

Ioph Threuer 4 tl 4 β.

(v slovenskem črkopisu: Kajzer, Dakskobler, Golob, Volf, Zgaga, Rutar, Šuštaršič, Kotin, Trojer)

Po dajatvah sodeč je bilo tedaj v Poreznu 8 večjih in srednjih, 1 majhen kmet in 1 kajžar. Polovica priimkov je brez dvoma slovenska, med njimi je Zgaga bržkone sploh tu avtohton.

Najstarejša ohranjena letnica v Poreznu je 1689 in sicer pri Gošparju na leseni brunarici-dimnici, ki stoji na podstrešju pritlične stanovanjske hiše (zdaj zapuščene). To seveda še ne pomeni, da je tudi hiša, sploh pa v današnji podobi, iz tistega časa, vsekakor pa zasluži poseben varstveni režim. Leta 1770 vpeljejo v

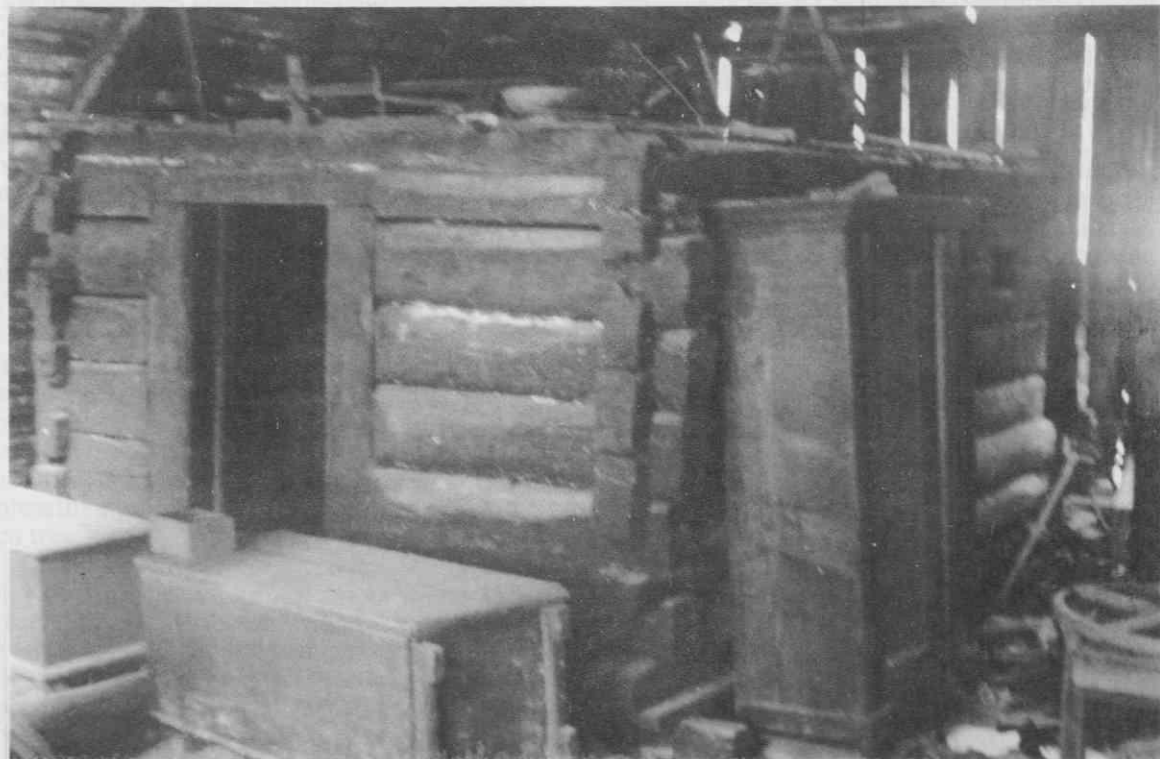
Avstriji hišne številke. V Poreznu je bilo tedaj po vsej verjetnosti 11 hiš in prav Gošparjeva je nosila številko 11.

Učenci osnovne šole Simona Kosa v Podbrdu so z letošnjo raziskovalno akcijo zbrali precej dragocenih pričevanj o življenju Porezna pred šestdesetimi leti in jih objavili v svojem glasilu *Šolarček izpod Črne prsti*. Po njihovih podatkih živi danes v Poreznu stalno le še 7 prebivalcev.

O stanju Porezna v 18. stoletju in še tja do leta 1869, ko je bil v Avstriji izpeljan prvi sodobni popis prebivalstva in so v Poreznu našli 20 hiš in 180 ljudi, se lahko poučimo še iz tolminskih urbarjev in pa iz terezijanskega in jožefinskega katastra ter iz franciscejskega katastra iz leta 1822. Po pritegnitvi tudi teh virov si bo mogoče ustvariti že precej celovito in zanesljivo podobo rojstva, življenja in ugašanja te manj znane tolminske vasice.

OPOMBE

1. Pavle Blaznik, *Kolonizacija Selške doline*, Inauguralna disertacija, Ljubljana 1928. — 2. Marija Verbič, *Gospodarski in socialni položaj tolminskega kmeta v začetku 16. stoletja in upori tolminskih kmetov v letih 1513 do 1515*, *Zgodovinski časopis* 28/1974, str. 3-44; Marija Verbič, *Puntarsko gibanje na Tolminskem 1513-1515*, *Tolminski zbornik* 1975 (II), Tolmin 1975, str. 133-135. — 3. Simon Rutar (*Zgodovina Tolminskega*, Gorica 1882) starejših tolminskih urbarjev od tega ni poznal, pri naštevanju v njem omenjenih tolminskih vasi pa ne

Brunarica-dimnica na podstrešju Gošparjeve hiše v Poreznu z letnico 1689, foto Silvo Torkar

Na Torki v Poreznu: iz ene velike so nastale tri male kmetije, foto Silvo Torkar

pove, da gre za delen urbar in da zato nekaterih že davno obstoječih vasi v njem ne najdemo (npr. Oblok, Stržišče, Granta itd.). P. Štih v svoji študiji urbarja 1598 prav tako dela iz Rutarjevega izpisa vasi napačen izračun števila teh vasi v letu 1591, obenem pa spregleduje dejstvo, da tudi urbar iz leta 1598 (kot tudi tisti iz 1624) ne našteva vseh vasi rutarske rihtarije, pač pa vse tukajšnje rovtarje in novake uvršča v nediferencirani območji Nemški Rut in Gorenja Bača, medtem ko pri starih naseljenih hubah podložniki rutarske rihtarije v urbarju 1598 sploh niso naštetih ne po imenih ne po vaseh. P. Štih v svoji razpredelnici vasi za leto 1598 sicer navaja poleg Ruta in Bače, ki ju on ne razume kot območji, temveč kot vasi, še Stržišče in Trtnik (v urbarju namreč piše o dajatvah teh sosesk), za »Lenkhern« (prav: »Lenkhler«) pa se sprašuje, če je to Laharn. Iz urbarja 1624 se lahko prepričamo, da gre za vas Obloke (soseska »Lenckhler oder Oblazani«) oziroma njihove prebivalce Obločane. Urbar iz 1624 podložnike sicer našteje (brez delitve na stare in nove kmetije), žal pa jih še zmeraj ne diferencira po vaseh, temveč ponovno le po dveh območjih: Nemški Rut in Gorenja Bača. Iz urbarja 1654, kjer so rutarske vasi končno le navedene, lahko po priimkih podložnikov sklepamo za nazaj, da so v območje Nemški Rut uvrščali vasi Grant, Koritnica (Današnji Rut), Stržišče, Kal, Znojile, Kuk, Trtnik, Obloke in Hudajužno, pod Gorenjo Bačo pa vasi Bača, Podbrdo, Petrovo brdo in Porezen, čeprav meja med njima ni zmeraj dosledna. — 4. Beseda rovt ali rut je nemškega izvora in pomeni »izkrčen svet«, »krčevina« (iz srvn. riuten, roten, »roden« – »krčiti, trebiti«, podobno še Prant iz nem. »Brand« – »krčevina, laz« in Žbant iz nem. »schwenden« – »trebiti, požigati gozd«). Za novo iztrebljeni svet se

je uporabljala tudi beseda »novina« (odtod novak »kdor je napravil novino«, najbolj razširjen priimek na Slovenskem). Toda beseda rovt (nem. »Ge-reut«) se v urbarjih uporablja kot zemljiška kategorija (kot so še: huba oz. kmetija, polovična in četrtinska huba, košanija oz. kajža) in danes bi namesto rovt rekli kar kmetija. Nekateri rovti so sicer po velikosti in donosnosti celo presegali stare hube. — 5. Kojca je najstarejše izpričano naselje pod hribom Kojca, bila je (tudi še 1624) sedež župe, pod katero so spadale vasi Bukovo, Krtečne, Žabže in Selc ter zakojški rovtarji. F. Bevk je večkrat zapisal, za njim pa vse do najnovejšega časa povzemajo drugi (gl. I. Leskovec, Idrijski razgledi 1990, št. 1-2, str. 11), da je po izročilu Zakojca stara komaj kakih tristo let. Urbarji dokazujejo, da je vas za celo stoletje starejša. — 6. Wörterbuch der deutschen Sprachinselmundart von Zarz/Sorica und Deutschrut/Rut in Jugoslawien (v redakciji in z dopolnitvami M. Hornungove in A. Ogrisa), Klagenfurt 1983. — 7. Funti in šilingi pomenijo le računске denarne enote, ki jih pretvorimo v realne, konkretne denarne enote v razmerju: 1 funt je 13 krajcarjev, 1 šiling je približno 1 krajcar (preračunano na podlagi zapisov iz urbarja l. 1624). 60 krajcarjev je bilo v tistem času 1 goldinar.

VIRI IN LITERATURA

Urbarji tolminskega gospostva iz let 1523 (Deželni arhiv v Gradcu), 1591, 1654 (Državni arhiv v Gorici, mikrofilmi in Arhivu R Slovenije), 1598, 1624 (Arhiv R Slovenije). Za strokovno pomoč in sodelovanje se zahvaljujem sodelavcu ARS Dragu Trpinu.

Popis tolminskih podložnikov, ki so plačali kazen za udeležbo v uporu, 1515 (Deželni arhiv v Gradcu), v prevodu dr. Marije Verbič. Na tem mestu se ji posebej zahvaljujem, ker mi je omogočila in dovolila uporabo svojega prevoda v zvezi z zgornjo Baško dolino.

Milko Kos, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Slovenskega primorja, 1. del (Tolminski urbar 1377), SAZU 1948

Orts-Repertorium von Triest und Gebiet, Görz, Gradisca und Istrien, Wien 1873, str. 17

France Bezljaj, Krčevine, Slavistična revija 7/1955, str. 1–23

Peter Štih, Tolminsko gospostvo po urbarju iz leta 1598, Goriški letnik 1984, str. 95–115